

עיר ללא יהודים

בסכומי עתק מכספנו, מי יושב בכיסאות הדירקטורים בבנקים הגדולים, מי עומד בראש כמעט כל ענפי התעשייה? יהודי! מי הבעלים של התיאטראות? יהודי!

ה"מושיע" ברומן של בטאואר מחליט לגרש את היהודים מעירו, וכן לגרש ילדים פרי נישואים מעורבים וגוירים. אלה שמנסים להישאר בחשאי בווינה נידונו להיות מוצאים להורג: "בשעה אחת השריקות נתנו סימן שהרכבת האחרונה עם היהודים יצאה מווינה, ובשעה שש בערב [...] כל פעמוני הכנסייה צלצלו והודיעו לאזרחים שבאוסטריה לא נותר אף יהודי אחד".

וכך תיאר שטפן צווייג את מצבם של היהודים בווינה: "בשנים האחרונות, יהדות וינה - ברומה ליהדות ספרד לפני אותה התוצאה הטרגית - הפכה ליצירתית. היא יוצרת אמנות אשר בשום אופן אינה יהודית ספציפית, אלא להיפך, אוסטרית, אף וינאית באופן עמוק ומהותי. [...] פרויד ומאורות המדע כיוונו את מבטם לעבר האוניברסיטה העתיקה הנודעת; בכל תחום - כמדענים, כווירטואוזים, כציירים, ככימאים, כאדריכלים, כעיתונאים - החזיקו היהודים בעמדות בכירות מאוד בחיי הרוח של וינה. באהבתם הלוהטת את העיר, מתוך רצונם להיטמע, הסתגלו במלוא מובן המילה והיו מאושרים לשרת את תהילתה של אוסטריה."

היודופוביה הציבה בפני היהודים מכשולים, אך היתה גם אתגר: המשך השתרשות וחיוק מעמדם של היהודים דרשו רכישת חינוך חילוני, שבעזרתו יכלו להיכנס לחוגי הבורגנות הליברלית. בשנת 1880 ציין חבר הרייכסטג האוסטרי - היהודי לודוויג במברגר - את "הצמא יוצא הדופן לידע" של היהודים ואת "חופזתם הברורה" לרכוש חינוך שנאסר עליהם במשך שנים כה רבות. הוא טען גם כי "החייאת השנאה כלפי היהודים קשורה קשר הדוק לשאיפתם לידע ולקצב המהיר של רכישתו."

ימי הזוהר של החיים בווינה הרדימו יהודים רבים, אך בטאואר מזהיר מפני סופת הרעמים העתידה להתחולל. "המושיע" שוורטפגר מנמק את הגירוש בכך שהאוסטרים הם "אנשים תמימים, אדיבים ופשוטי לב", ואילו היהודים "הפכו לאדונים שלנו והשתלטו על כל חיינו הכלכליים והתרבותיים." בטאואר מזהיר את החברה האוסטרית מפני ההשלכות הנוראות של האנטישמיות, אבל הוא גם מספק רעיון לשונאי היהודים - לגרשם מווינה! הוא מצייר קריקטורה שאמורה להראות לאוסטרים לאיזה קיצון אבסורדי ומזיק יכולה האנטישמיות

ב-1922 פרסם הסופר האוסטרי ממוצא יהודי הוגו בטאואר את האנטיאטופיה (דיסטופיה) הסאטירית, הרומן עיר ללא יהודים (Die Stadt ohne Juden) אשר נדפס ב-47 מהדורות, בשבע שפות.

"העם בחר במושיע פוליטי, ד"ר קרל שוורטפגר מהמפלגה הנוצרית-חברתית" כתב שם בטאואר והתכוון לקרל לוגר האנטישמי, ראש עיריית וינה בין השנים 1897-1910. "היהודים יצרו 'טרור בלתי נתפס' נגד ההמונים באמצעות שליטה בהון ובעיתונות", טען לוגר שקרא ל"שחרור העמים הנוצריים מהשליטה היהודית", ועוד טען כי "היהודים הם חיות טורפות בדמות בני אדם", וכי "האנטישמיות תיעלם כשהיהודי האחרון ימות". וכך בטאואר כתב כאנטי-אטופיה שלו: "זה היה יום יוני חם. המוני אנשים הזיעו בשמש וצעקו שוב ושוב סיסמאות פוליטיות. הם צעקו: 'יהודים החוצה!' ו'יחי ד"ר קרל שוורטפגר! יחי המושיע של אוסטריה!' [...] הוא מטפס במדרגות הפרלמנט האוסטרי, שם ירצה להגן על 'החוק לגירוש של לא-ארים מאוסטריה' שתוכנן זמן רב."

האנטישמיות באוסטריה ב-1922 היתה מוחשית, אך יהודי וינה חיו בנוחות ולא חששו לחייהם ולרווחתם. והנה, באופן בלתי צפוי, הסופר השערורייתי חובב הסנסציות בטאואר התגלה כנביא: גירוש היהודים מווינה אכן התרחש, אך שבע-עשרה שנים לאחר פרסום ספרו. הוא מתח ביקורת חריפה על החברה האוסטרית והזהיר מפני ההשפעות המזיקות של האנטישמיות, אך הוא עצמו לא תפס את עבודתו כנבואית.

לדברי הסופר הגרמני ממוצא יהודי יעקב וסרמן, שעבר לגור בווינה בתחילת המאה, "כל החיים הציבוריים היו בידי היהודים. הבנקים, העיתונות, התיאטרון, הספרות, הארגונים החברתיים - כל זה היה בידי היהודים. [...] נדהמתי לגלות כמה יהודים היו בין הרופאים, עורכי הדין, מבקרי המועדונים, הגנדרנים, הסנובים, הפרולטרנים, השחקנים, אנשי העיתונות והמשוררים." בקרב אנשי הכספים עמד שיעור היהודים על 71%, בקרב עורכי הדין - 65%, ובקרב הרופאים - 59%. כמחציתם של הווינאים היו יהודים. גיבור ספרו של בטאואר, שוורטפגר, מנסה לכוון את האוכלוסייה נגד היהודים בהסתה אנטישמית: "בואו נסתכל על אוסטריה הקטנה שלנו היום. בידי מי העיתונות, ומכאן דעת הקהל? בידי יהודי! מי חסך מיליארדים ומיליארדים מאז 1914 הארורה? יהודי! מי מטפל

לאחר האנשלוס ב־1938 נשללו זכויות האזרח הבסיסיות מהיהודים המשכילים, המצליחים והעשירים, מלח הארץ. הם נשדרו והודחו מכל מוסדות החינוך, המדע והתרבות. כל בעלי העסקים, הבנקים והחנויות נעצרו על ידי הגסטפו ונאלצו לוותר על הבעלות על רכושם. הם הוכו, הושפלו וגורשו. בווינה נשרפו 42 בתי כנסת. תשלומי פיצויים עצומים הוטלו על היהודים. יותר ממחצית מיהודי אוסטריה היגרו. לפחות 60 אלף יהודי אוסטריה הושמדו. בנו של בטאואר נרצח באושוויץ ב־1942. וכך מתאר שטפן צווייג בזיכרונותיו את גורלה של יהדות אירופה:



הוגו בטאואר, 1920, ויקיפדיה

ההוביל אותם, אבל הוא מספק לאנטישמים מתכון יעיל למאבק ביהודים, מתכון שיושם שבע־עשרה שנים לאחר פרסום ספרו.

הוגו בטאואר נולד בשנת 1872, למשפחתו של סוחר מניות יהודי. הוא למד בגימנסיה היוקרית של וינה, ולאחר מכן שימש כעיתונאי ועורך העיתון Neues Wiener Journal. בגיל שמונה־עשרה החליט להיות איש צבא, ולצורך זה אף הוטבל והפך לפרוטסטנטי. אבל הקריירה הצבאית לא צלחה בידו: הוא עזב את הצבא בתום חמישה חודשי שירות בעקבות סכסוך עם קצינים. לאחר השירות הצבאי עבר בטאואר לציריך, ולאחר מכן היגרו הוא ואשתו אולגה שטיינר לארצות הברית. ב־1899 חזרו בני הזוג בטאואר, שקיבלו

אזרחות אמריקאית, לברלין. ההרפתקנות והכישרון הספרותי שוב הובילו את בטאואר לעיתונאות. הוא קיבל עבודה כעורך בעיתון "ברלינר מורנגפוסט" וזכה לתהילה כעיתונאי שערורייתי שתקף אישי ציבור ובעלי שם. הוא התגרש מאולגה שלא חלקה את אהבתו לשערוריות מסוכנות וחיי נודות. לאחר מכן התחתן עם אלנה מולר בת התשע־עשרה ושב לארצות הברית, השתקע בניו יורק ועבד כעיתונאי ועורך מגזין גרמני. בשנת 1907 פרסם בטאואר חמש יצירות. ושוב, חרף הצלחתו בארצות הברית, שב ב־1908 לווינה והיה לעורך "נויה פרייה פרסה", העתון שהרצל היה עורכו לא מזמן.

ב־1924 החל בטאואר, יחד עם העיתונאי רודולף אולדן, לפרסם את כתב העת "הוא והיא", שבועון לתרבות חיים וארוטיקה, אשר זכה להצלחה רבה בזכות תוכנו המאיר עיניים והפרובוקטיבי. המגזין דגל בזכות לגירושין, להפלות ואי־הפללה בשל הומוסקסואליות. בין דפיו דנו באהבה חופשית ובזכויות נשים, שאותן ניסה בטאואר "לחלץ מהביצה של הפסאודו־מוסר, להעלות אותן במעלה החברה ולהעניק להן חופש מיני". תוך חודשיים נסקה תפוצתו של המגזין והגיעה ל־60,000 עותקים. קנצלר אוסטריה איגנץ סייפל ציין שהמגזין הפופולרי נהפך ל"רעל לעם"; סגירת המערכת מדי פעם ואיסור על תפוצתו של המגזין גרמו לו לפשיטת רגל. אבל בטאואר ייסד מגזין חדש, Bettauer's Weekly on Life Issues, והמשיך באותה צורת פרסום. "אף עיר אירופאית אחת לא עד כדי כך טובעת בפורנוגרפיה, אפילו פריז", כתב אחד העיתונים האוסטריים על וינה. האחריות ל"רעיונות המוסרית" של החברה הוטלה בעיקר על בטאואר, שהואשם בתת־תרבות וברמה מוסרית לא מתקבלת על הדעת. המגזין כמוכן הוחרם. הנאצים כינו את בטאואר "משורר אדום" ו"מפתח חסר בושה של הנוער". קריאות ל"עזרה עצמית רדיקלית" ו"לינץ" נגד מחלל עמנו" הופיעו בפרסומי הימין. בבוקר ה־10 במרץ 1925 נכנס אוטו רוטשטוק – טכנאי שיניים מובטל בן 21 ותומך בנאצים – למשרדו של בטאואר, שלף אקדה, וירה בו.

"כל עוד ליכדה אותם הדת הם עוד היו קהילה, ועל כן היו כוח. כשגירשו והגלו אותם, הם ריצו את עונשם על שהתבדלו במודע בהנהגת דתם ומנהיגיהם משאר העמים. אבל היהודים במאה העשרים כבר לא היו קהילה. לא היתה להם אמונה משותפת, הם ראו ביהדותם מעמסה ולא כבוד, ולא היו מודעים לשום שליחות. הם לא קיימו את מצוות התורה, ולא רצו עוד בלשונם המשותפת העתיקה. בכל לבם נכספו להיקלט בקרב העמים, להתמזג עמם, להיטמע, כדי סוף סוף להיגאל מהרדיפות הבלתי פוסקות, לנוח מהבריחה הנצחית. ולאחר שהתמזגו בעמים השונים – לא הבינו עוד זה את זה. הם היו צרפתיים, אנגלים, רוסים – ולא דווקא יהודים. רק עתה, כשהטילו אותם לערמה אחת, כשטיאטאו כדומן חוצות, את מנהלי הבנקים מארמונותיהם בברלין, את שמשו בתי הכנסת של הקהילות הדתיות, את הפרופסורים לפילוסופיה מפרזו ואת רכבי הכרכרות מרומניה, את שמשו הטהרה בבתי העלמין, ואת חתני פרס נובל, את זמרות הקונצרטים ואת המקוננות בלוויית, את הסופרים ואת מבשלי היי"ש, את הנגידים והדלפונים, את הגרוולים והקטנים, את הציונים ואת המתבוללים, את האשכנזים והספרדים, את הצדיקים והרשעים, ומאחוריהם את החבורה הנבוכה אשר ניצלה מהקללה זה כבר, המשומדים והמעורבים – רק עתה נכפתה על היהודים – לראשונה לאחר מאות שנים, שותפות מלאה, השותפות שלא ידעו מאז יציאת מצרים – שותפות הגירוש. אבל מדוע הוטל הגורל עליהם, ותמיד רק עליהם? מהו היסוד, מה הטעם, מה התכלית של רדיפה חסרת שחר זו? גירשו אותם מארצותיהם, וארץ אחרת לא נתנו להם. אמרו להם אל תחיו בתוכנו, אך לא אמרו להם היכן יחיו. הטילו עליהם אשמה ומנעו מהם כל אמצעי לכפר על עוונם. והנה הם מסתכלים זה בזה בעיניים לוהטות בשעת בריחתם: מדוע אני? מדוע אתה? מדוע אני ואתה, שאיני מכירך ואיני מבין את שפתך ואיני משיג את דרך חשיבתך, ואין דבר המקשר את שנינו. מדוע כולנו? ואיש לא ידע להשיב."

הוגו בטאואר לא עמד בפני השאלה הזאת כי כבר לא היה בין החיים כאשר נשאלה. הוא לא ראה את מימושה של תוכניתו הפנטסטית והמפלצתית. כששכב פצוע קשה בבית החולים במשך 16 ימים, האם הספיק להבין בשל מה הוא עומד למות? ♦